

ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ: ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਾਂਜੀ

ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਮਹੀਨੇਵਾਰ ਸਾਹਿਤਕ ਮਿਲਣੀ ਲੜੀ ਤਹਿਤ ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਦੀ ਕਿਤਾਬ *ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਾਂਜੀ: ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ* ਬਾਰੇ ੬ ਸਤੰਬਰ ੨੦੨੪ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸੰਵਾਦ ਲਈ ਇਹ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਸੀ। ਇਸ ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਖੋਜ ਪਰਚੇ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਖੋਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਸੰਦੀਪ ਕੁਮਾਰ, ਪਵਨਦੀਪ ਕੌਰ ਤੇ ਪਵਨਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੜ੍ਹੇ। ਇਸ ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਹਨ — ਅਮਨਦੀਪ ਕੌਰ, ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਨੰਦਨੀ, ਤਰਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ, ਰਾਜਵੀਰ ਕੌਰ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਡਾਕਟਰ ਰੰਜੂ ਬਾਲਾ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਕਨਵੀਨਰ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਕੁਲਵੀਰ ਗੋਜਰਾ ਦੇਵੇਂ ਉੱਥੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਸਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਮੂਹ ਅਧਿਆਪਕ ਪ੍ਰੋ. ਜਸਪਾਲ ਕੌਰ, ਪ੍ਰੋ. ਰਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ, ਡਾ. ਬਲਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਰਜਨੀ ਬਾਲਾ, ਡਾ. ਨਛੱਤਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਪ੍ਰੋ. ਗੋਜਰਾ ਨੇ ਸੁਆਗਤੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਆਗ਼ਾਜ਼ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖੋਜੀ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ ਹੌਸਲਾ-ਅਫ਼ਜ਼ਾਈ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰੇਰਕ ਸ਼ਬਦ ਆਖੇ। ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਖੋਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਤੇ ਅਹਿਮ ਕਿਤਾਬਾਂ ਖਰੀਦਣ ਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾਉਣ ਦੇ ਮਨਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਪਰਚਾ ਲੇਖਕਾਂ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਭੋਜਿਆ ਸਾਰ ਦਰਜ ਹੈ।

੧। ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਾਂਜੀ: ਇਕ ਪੜ੍ਹਤ :: ਸੰਦੀਪ ਕੁਮਾਰ

ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਰਚਿਤ *ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਾਂਜੀ* ਪੰਜਾਬ, ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਮੁਖ਼ਾਤਿਬ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਇਸ ਮਨਸ਼ਾ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਖ਼ਿੱਤੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਮੂੰਹ-ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਆਪਣੇ ਵਿਰਾਸਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਧੜਕੇ। ਇਸ ਮਨਸ਼ਾ ਤਹਿਤ ਲੇਖਕ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ‘ਰਲਾਅ’ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ। ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਏਤਰਾਜ਼ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਹੈ ਜਾਂ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਜਾਂ ਬੋਲੀ ਨਾਲ। ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਪਹੁੰਚ ਕਾਰਨ ਉਹਦਾ ਨਿਭਾਅ ਸੰਤੁਲਿਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਕਪਾਸੜ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਬਿੰਦੂ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ/ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਤੇਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਨਿਰੋਲ ਅਲਹਦਿਗੀ ਦਾ ਖਰਵਾਪਣ ਰੜਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਤਾਬ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਗਿਆਨ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ‘ਤੇ ਚਲਦੀ-ਚਲਦੀ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੋਂ ਥਿੜਕਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੀ ਕੋਈ ਬੋਲੀ ਦਾ ਮੂੰਹ-ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਰੋਜ਼ਮੱਰਾ ਦੇ ਕਲਚਰਲ ਜੀਵਨ-ਨੇਮ ਦੀ ਹੋਰਵਾਮਈ ਤਾਘ ਦੇ ਤਸੱਵੁਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਸਕਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਜਾਂ ਬੌਧਿਕ ਉਸਨੂੰ

ਸੰਕਲਪਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝ ਕੇ ਨਿਤਾਰੇ; ਤਾਂ ਜੋ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਖਾਸ ਜੀਵਨ ਸੰਵੇਦਨਾ ਹਰ ਪਾਸੇ ਬਰਾਬਰ ਜੀਵੰਤ ਧੜਕੇ? ਕਿਤਾਬ ਸੁਹਿਰਦ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇਸ ਸਵਾਲ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ; ਅਗਰ ਉਹ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇ ਤਾਂ। ਕਿਤਾਬ ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਿਰਾਸਤੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਅਮਲ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਗਤ ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਆਮਦੀਦ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੋਲੀ ਦੀਆਂ ਉਡਾਣਾਂ ਦੇ ਹਾਣ ਦਾ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਨਾਲ ਉੱਚੇ ਗਗਨੀਂ ਪਰਵਾਜ਼ ਭਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

2। ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ ਕਾਂਜੀ: ਪੰਜਾਬੀ ਜਗਤ ਨੂੰ ਮਿਹਣਾ :: ਪਵਨਦੀਪ ਕੌਰ

ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਦੀ ਕਿਤਾਬ *ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ ਕਾਂਜੀ* ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਹਲੂਣਦੀ ਹੈ। ਚੰਦਨ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸੱਤਿਆਨਾਸ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਵੱਲ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਤਾਬ ਰਾਹੀਂ ਚੰਦਨ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜਗਤ ਨੂੰ ਨਿੱਘਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲਈ ਮਿਹਣਾ ਮਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਮਿਹਣਾ ਹਰ ਉਸ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਅਚੇਤ ਜਾਂ ਸੁਚੇਤ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ-ਮੋਹਰੇ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਚੰਦਨ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ, ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰਾਂ ਤੇ ਪੜ੍ਹਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਅਨੁਸਾਰ “ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਪਿਛਲੇ ਪੰਜਾਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ‘ਚ ਏਨਾ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹੁਣ ਸਿਆਣੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ, ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰਾਂ ਤੇ ਪੜ੍ਹਕਾਰਾਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ ਕਾਂਜੀ ਪਾਈ ਹੈ।”

ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਿਰਫ਼ ਲੇਖਕ, ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਜਾਂ ਪੱਤਰਕਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ; ਬਲਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਇਸ ਹਾਲਤ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਣ ਲਈ ਕਈ ਕਾਰਣ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਜੜ੍ਹ ਕਾਰਣ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਕਲਚਰਲ ਹੈਜ਼ਮਨੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦਾ ਖ਼ਿੱਤਾ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਿਆਕਰਣ ਵਿੱਚ ਵਿਗਾੜ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਿਆਕਰਣ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਹੈਜ਼ਮਨੀ ਨੇ ਵਿਗਾੜਿਆ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ’ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮਝਣਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭੁੱਲ ਸੀ। ਇਹ ਭੁੱਲ ਵੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਈ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਾਇਨਰੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ ਹੋਣ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਆਧਾਰ ਵੀ ਹਨ। 1947 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ 1966 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੀ। ਜਦ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੜ੍ਹਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ ਦਾ ਮਸਲਾ ਹੀ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵੱਲ ਭੱਜਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਉਹਦਾ ਰਵੱਈਆ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧ ਲੇਖਣੀ ਤੇ ਉਚਾਰਣ ਸਦਾ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵੱਡਾ ਮਸਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਣ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਹੈਜਮਨੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।

੩। ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ ਕਾਂਜੀ: ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਸਾਰਥਿਕਤਾ :: ਪਵਨਬੀਰ ਸਿੰਘ

ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬਣਤਰ ਜਾਂ ਉਹਦੀ ਵਿਉਂਤ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਧੁਨੀ-ਵਿਉਂਤ ਭਾਵਾਂਸ਼-ਵਿਉਂਤ ਵਾਕ-ਵਿਉਂਤ ਅਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਉਂਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਦੀ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਕੁਝ ਚੋਣਵੇਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਉਹਦੀ ਆਪਣੀ ਜੁਗਤ/ਸੰਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਸੁਲਝਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ-ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਕੰਸਟ੍ਰਕਸ਼ਨ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕੰਸਟ੍ਰਕਟ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਤਕ ਉਹਨੂੰ ਡੀਕੰਸਟ੍ਰਕਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਉਠਾਉਣ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ।

ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਮੁੱਚੀ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ:

੧. ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਉਹ ਮਸਲੇ ਜੋ ਮਸਲੇ ਵੀ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ?
੨. ਵਿਆਕਰਣ ਬਾਰੇ
੩. ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ
੪. ਭਾਸ਼ਾਈ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਯੋਗਤਾ

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਉਪਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ — ਇਕ, ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ; ਦੂਸਰੀ ਇਸ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧ ਵਰਤੋਂ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਉਠਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਦੂਸਰਾ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁੱਧ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਗੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਨੀ ਕੀ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਯੋਗਤਾ ਉੱਪਰ ਹੀ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਇਸ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਦਲੀਲਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਭਾਸ਼ਾਈ ਯੋਗਤਾ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਲੰਘ ਕੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਹੈ।

‘ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ ਕਾਂਜੀ’ ਬਾਰੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

ਰਾਜਵੀਰ ਕੌਰ

ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ *ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਾਂਜੀ: ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ* ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਲਿੱਪੀ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤੀਆਂ ਨੇ। ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣੀ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਉਪਰ ਦੂਸਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਵਿਆਕਰਣ ਬੇਲੋੜਾ ਭਾਰ ਬਣਨ ਲੱਗਣ, ਤਾਂ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਂਦ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਧੀਨ ਹਰ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਵਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਧਾਰਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣਾ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ। ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹੀ “ਸੁੱਧ” ਭਾਸ਼ਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਆਧਾਰ ਵਿਰਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਉਹਦੀ ਭਾਵੁਕਤਾ ਹੈ। ਚੰਦਨ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ‘ਠੇਠ’ ਰੱਖਣ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰਤ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਿਯਮ ਥੋਪਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਚੰਦਨ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ (ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ, ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਆਦਿ) ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਝਤਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ “ਸੱਤਿਆਨਾਸ” ਦਾ ਸਾਰਾ ਦੋਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਚੰਦਨ ਖੁਦ ਵੀ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਪਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਚੰਦਨ ਜਿੱਥੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਲੇਖ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਸਖ਼ਤ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲਏ ਜਾਣ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ‘ਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਆਲੋਚਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਚੰਦਨ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਛੁਟਿਆ ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੇ ਉਹਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਘੜਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣੋਂ ਉੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ “ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਲਹੌਰੀਏ ਮੁਖ਼ਾਲਿਫ਼ਾਂ ਦਾ ਸਰਗਨਾ”, “ਘੁਣਤਰੀ ਨੇ... ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਦਾ ਲੁੱਚ ਤਲ ਦਿੱਤਾ”, “ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਚੜ੍ਹੇ ਸੇਖੋਂਵਾਦੀਆਂ..”, “ਅਰਬੀ-ਚੜ੍ਹੇ ਪਹਿਲਵਾਨ-ਏ-ਸੁਖ਼ਨ”, “ਪੱਕੇ ਵੈਰੀ” ਆਦਿ।

ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ

ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਦੀ ਕਿਤਾਬ *ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਾਂਜੀ: ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ* ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਬਤ ਯੋਗ ਚਰਚਾ ਛੇੜਦੀ ਹੈ। ਕਿਤਾਬ ‘ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ‘ਚ ਆਏ ਵਿਗਾੜਾਂ ‘ਤੇ ਉਂਗਲ ਧਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਮੂਜਬ ਹੱਲ ਦੱਸਣ ਦੀ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ‘ਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਆਏ ਵਿਗਾੜਾਂ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ-ਸਹਿਤ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਵਾਕ-ਬਣਤਰ ਦੇ ਵਰਤੋਂ ਜਾਣ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਹੈ — ‘ਇਕ ਦੀ ਹਿਚਕੀ’ ਪਾਠ ‘ਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ‘A’, ‘An’ ਦੀ ਰੀਸੇ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਇਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ 'ਕੁਚੱਜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ' ਪਾਠ 'ਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ 'By' ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ 'ਵੱਲੋਂ', 'ਦੁਆਰਾ', 'ਦਵਾਰਾ' ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਬੇਲੋੜੀ ਵਰਤੋਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ ਹੈ।

ਲੇਖਕ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਜੋੜ ਕੋਸ਼ ਬਾਰੇ ਕਈ ਸਵਾਲ ਸਾਡੇ ਸਨਮੁਖ ਰੱਖਦਾ ਹੈ: "ਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਹਰ ਅਧਿਆਪਕ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਸ਼ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਜੋੜ ਵਰਤਦਾ ਹੈ? ਹੁਣ ਤਕ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਛਪਿਆ ਹੈ? ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੋਰ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਗ਼ੈਰਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰੇ ਕੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਵਰਤਦੇ ਹਨ? ਕੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ "ਰਜਿਸਟਰਡ" ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਪਿਆ ਹੈ?" ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬਣਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮੰਗ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ? ਜਾਂ ਫਿਰ ਸ਼ਬਦਜੋੜਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸਭਨਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੀਆਂ-ਆਪਣੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਹਨ।

ਲੇਖਕ 'ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸੱਤਿਆਨਾਸ' ਦੀ ਵਿਸਥਾਰ 'ਚ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਮਾਤਰੀ ਹਾਲਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਛੂੰਹਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ 'ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸੱਤਿਆਨਾਸ' ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਕਾਰਣਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਵੱਲ ਪਰਤਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ 'ਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਠੀਕਰਾ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਸਿਰ ਭੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਸਤੀਕਰਨ 'ਚ ਲੱਭੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ 'ਸੱਤਿਆਨਾਸ' ਲਈ ਹਾਕਮ-ਜਮਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪੰਨਾ ੯ ਉਪਰ ਲੇਖਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਦਾਬੇ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਵਿਗਾੜ ਹੁਣ ਦਾ ਨਹੀਂ; ਇਕ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ।" ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਪੰਨਾ ੫੬ ਉਪਰ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਧਿਆਨਯੋਗ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਇਕ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਹੁਣ-ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ।" ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਤਰ-ਵਿਰੋਧਤਾਵਾਂ ਵੀ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦੇ ਉਲਟ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੱਤਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪਤਕਾਰ, ਆਪਣਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ, ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਧੁਨੀ, ਆਦਿ। ਚੰਦਨ ਅਨੁਸਾਰ 'ਇਕ' ਅਤੇ 'ਵਿੱਚ' ਉਪਰ ਅੱਧਕ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਠੋਸ ਦਲੀਲ ਜਾਂ ਤਰਕ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਗੋਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵਿੱਚ ਜੇ ਅੱਧਕ ਨਾ ਪਾਈਏ, ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ! ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਜੇ ਅੱਧਕ ਨਾ ਪਾਈਏ, ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ!" ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੰਭੀਰ ਫਿਕਰਮੰਦੀ ਦੇ ਉਲਟ ਬੜੀ ਹਾਸੇ-ਹੀਣੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਲੇਖਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸ਼ਬਦ 'ਇਤਿਸ਼੍ਰੀ' ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਕਮੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਾਂਜੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁੱਲਵਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ

ਕੁਝ ਸਿੱਖਣਯੋਗ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ-ਭਰਪੂਰ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਹੀ ਲੇਖਕ ਦੀ ਕਰੜੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਨੰਦਨੀ

ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਾਂਜੀ ਪੁਸਤਕ ਰਾਹੀਂ ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਤੇ ਵਿਆਕਰਣ ਦੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਵਿਦਿਅਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਬਣਤਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ 'ਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਲਮਿਲ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਨਿਖੇੜਨਾ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਜਿਹਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਣਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਸੰਕਟਮਈ ਹੋ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਸਮਰਥਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੱਤਰਕਾਰੀ, ਅਖ਼ਬਾਰ, ਸਿਨੇਮਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਗਾੜ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਸੁੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸੁਚੇਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਦੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ। ਲੇਖਕ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਆਮ ਸਾਧਾਰਣ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਉਪਰ ਵੀ ਪਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਗਾੜੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹਿਜ ਅੰਗ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਆਲੋਚਕਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਸੰਬੰਧੀ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨਾ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਮਨਦੀਪ ਕੌਰ

ਭਾਸ਼ਾ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਹਿਮ ਵਰਤਾਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਸੰਕਟਕਾਲੀਨ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੰਕਟਕਾਲੀਨ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ *ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਾਂਜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ* ਰਾਹੀਂ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪਏ ਵਿਗਾੜ ਲਈ ਉਹ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ, ਸੰਤਾਲੀ ਦੀ ਵੰਡ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਨੂੰ ਅਹਿਮ ਕਾਰਣਾਂ ਵਜੋਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਆਕਰਣ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਮੁਹਾਵਰੇ ਤੇ ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਿਆ ਸਹਿਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪਿਛੇਕੜ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੀ ਪਾਈ ਪਿਰਤ ਨੂੰ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਇਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਲੈਣ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਆਪਣੇ ਮੁੱਢਲੇ ਰੂਪ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਵੰਡ ਪਿੱਛੋਂ ਪੰਜਾਬੀ

ਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖਣ ਲਈ ਦੋ ਲਿਪੀਆਂ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੋਣਾ, ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਵੱਲ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਬੂਲਣ ਨੇ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਦੋ ਵੱਖਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਕੇ ਨਾ ਮਿਟਣ ਵਾਲਾ ਪਾੜ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਲੋੜੇਂ ਵੱਧ ਫੈਲਾਅ ਕਾਰਣ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਲਿਪੀ ਸੰਬੰਧੀ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦੀ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਦਿਆਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਘੱਟ ਰਹੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਖ਼ਦਸ਼ਾ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇਕ-ਦੋ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਧਾਰਣਾ ਦੇਵੇਂ ਪੰਜਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਮਾਨ ਢੁੱਕਦੀ ਹੈ।

ਤਰਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਾਂਜੀ ਵਿੱਚ ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦੀ ਬਾਰੇ ਕਈ ਸੁਆਲ ਉਠਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਧਾਰਣਾ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁੱਧ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਪੁਸ਼ਤਕ ਵਿੱਚ ਚੰਦਨ ਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ੁੱਧ ਭਾਸ਼ਾ, ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ, ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਵੇਂ ਲਿਖੀਏ ਆਦਿ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦੀ ਜਤਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ੁੱਧ ਭਾਸ਼ਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਤਹਿਸ-ਨਹਿਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਦ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਚੰਦਨ ਇਸ ਪੁਸ਼ਤਕ ਵਿੱਚ ਹਰ ਲੇਖਕ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਤਾਂ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਦਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦਾ।